

Kassa környéki, ugyancsak Kodály által ismertté vált: *Kossuth Lajos táborában két szál majoránna*... szintén klasszikussá vált népdalunk is.

Ebből az antológiából derül csak ki igazán, hogy főként Kodály és Bartók, de más jeles gyűjtők révén is mennyi népdal vált közkinccsé, köztük pl. *Zöld erdőben, zöld mezőben sétál egy madár* (Ghymes); *Gerencséri utca*... (Nyitragerencsér); *A csitári hegyek alatt*... (Alsócsitár); *Piros alma kigurult a sárba*... (Mohi); *Haj, a mohi hegy borának*... (Mohi); *A jó lovas katonának*... (Zsére); *Egy berek alatt van egy szürke ló*... (Kisvicsáp) és még annyi sok más!

Ez a régies folklór a legutóbbi időig folytonosan meg tudott újulni, így pl. a 18. századi legényválogatót a gyermekjátékok (66. old.), a 17. századi leányválogatót pedig az amerikai dalok között (552—3. old.) találjuk. A legújabb katonadalok pedig *Kossuth Lajos*, illetve *Ferenc Jóska* helyett már a *köztársaságról* vagy a *republikáról* énekelnek, egyéb kisebb aktualizálásokat most nem is említve.

A szokásokban erős szlovák hatás mutatható ki (kiszehajtás, szentiváni ének stb.), de ez megmutatkozik a balladákban, a kuruc- és a bujdosóénekekben, sőt a prózai betyárhagyományokban (pl. *Jánosíkról* mesélnek) is. A hatások-kölcsönhatások vizsgálata csak nemrég indult meg, sok még a tennivaló. Hasonló a helyzet a különféle irodalmi hatásokkal is, melyek a 18. századtól pl.: *Nincs boldogtalanabb a parasztembernél*...; a 19. századon át (*Petőfi*, *Lévay* versei) egészen századunkig, illetve napjainkig kimutathatók. Ezekre is jellemző példákat találunk ebben a gazdag gyűjteményben.

Kríza Vadrózsái (1863), *Kálmány Koszorúi* (1877—78) után ez a *Rozmaringkoszorú* is jelképes és szerencsés cím: a magyar és a szlovák népköltészet e kedves virága a *hűség* és a *tisztaság* kifejezője, ezért került a menyasszonyi koszorúba és a vőlegény kalapja mellé, most pedig e szép könyv illő címéül. Így tartalom és forma — beleértve Varga Lajos szép cím- és szövegközi rajzait is — méltó módon találkozott, nagy nyereségére mindkét nép tudományosságának és az érdeklődő olvasóknak is. (*Madách.*)

KATONA IMRE

Vétessek ki szóló szívem

ISMERTETÉS — KÖSZÖNTÉS — VALLOMÁS

„A mai gyűjtő gyakran találkozik olyan véleménnyel, mi szerint ma már felesleges népdalokat gyűjteni — írja egyik vallomásában Ág Tibor, a Nagymegyeren élő népenekutatónk. — Ami volt, azt már Kodály és Bartók, valamint tanítványai mind összegyűjtötték. Ezt a téves nézetet szeretném megcáfolni. Igaz ugyan, hogy a mai gyűjtő lényegében új anyagra már alig számíthat, de ahogy Kodály Zoltán írta: a meglevőnek alaposabb megismerésére, a hiányos szövegek kiegészítésére állandóan szükség van.

Egyik gyűjtőúton, 1960-ban *Gimesre* is ellátogattam. *Zsérén* és *Kolonban* feljegyzett balladák változatai után kutatva véletlenül egy eddig ismeretlen népballedára bukkantam. A *Szép Ilona* vagy másképp *A csudahalott* balladájának szövege juttatta özveggy Balla Józsefné, született Molnár Mária, akkor 70 éves gimesi asszony eszébe *Szabó Kata* balladáját. Az eddig megjelent balladagyűjteményekben sehol se találtam *Szabó Kata* balladánk változatát. Az MTA Népenekutató Csoportjának nagy népdalgyűjteményében is hiába kerestem. Ezért valószínű, hogy a gimesi *Szabó Kata* egy eddig ismeretlen ballada töredéke:

*Megbetegült
Szabó Kata a diósba,
A diósba,
A diósba, mogyorósba.*

*Kérdi tőle
Ídesanyja, hogy miféle fáj.
— Sem szívem fáj,
Sem szívem fáj, sem fejem fáj.*

*Sem szívem fáj,
Sem szívem fáj, sem fejem fáj,
Csak vagyok én,
Csak vagyok én szerelemben.*

*Ídesanyám,
Vitesse ki szőlő szívem,
Szőlő szívem,
Szőlő szívem, vig örömem.*

*Vitesse ki,
Titesse be új ládába,
Ügy vigye jel,
Ügy vigye el az új bódába.*

*Hogyha kérdik,
Hogyha kérdik, mit áró kend:
— Szabó Kata
Szőlő szívem, vig örömit."*

Vargyas Lajos említi, „hogyan a francia balladák között a szív kivétel motívuma önálló balladaként szerepel”. De egy másik magyar népballadában, a moldvai *Három árva* változatban is megtaláljuk ezt a formulát:

*„A legkisebb mind ezt fujja,
Mind ezt fujja fujdogálja:
Vegyétek ki az szívemet,
A szívemet s a májamat.*

*Mossátok meg ürmös borba,
Takarjátok gyenge gyolcsba,
S azon felül papirosba,
Tegyétek fel egy kővárra,*

*Küldjétek be Moldovába,
Vegyen példát minden róla,
Hogy milyen az árva dolga.
Hogy milyen az árva dolga."*

(Trunk, Bákó. 1929. Gyűjt. Domokos Pál Péter)

A dió és mogyoró mint szerelmi szimbólum ismert a Zobor vidéki szentiváni énekekből is. De megvan egy francia balladában is. Ezek szerint a balladatöredékünk két francia ballada elemét olvasztotta össze egyetlen történetté. Ez a töredék „a francia—magyar átvétel korából, a 14. századból származik” — írja Vargyas Lajos. Régiségét igazolja, hogy két távoli, az erdélyi-moldvai és a Zobor vidéki terület tartotta fenn egyezően a francia motívumot.

*

Ág Tibor 1960-ban kezdte a népballadák céltudatos gyűjtését, miután Vargyas Lajos felhívta figyelmét néhány ritka Zobor vidéki típusra. (Addig is gyűjtött, de különösebben nem figyelt s nem kérdezett rá a balladákra.) Azóta, az eltelt másfél évtizedben közel 10 000 dallamot — 1123 változatot! — gyűjtött és jegyzett le Ág Tibor. A mostani kötetbe 54 balladatípus 162 változata került be a következő felosztásban: Régi (középkori) balladák — Balladaszerű régi énekek — Új balladák — XVIII—XIX. (XX.) századi ponyvaballadák.

A kötetben szereplő régi balladák közül említsünk meg most néhány típust és néhány változatot.

Sár-Fodor Péterné leányáról, Fodor Katalináról szóló — *A szegyenbe esett leány* — balladából eddig 119-et (!) gyűjtött s most 13-at adott közre Ág Tibor. A másik két legelterjedtebb s a legkönnyebben gyűjthető ballada — a jegyzet tanulsága szerint — a *Szabó Vilma* és a *Halálra táncoltatott leány* volt. A *bagoly asszonyka* balladánk legkorábbi feljegyzése Kríza János székely népköltési gyűjteményében, a *Vadrózsákban* található, mint párnás-táncdal. (Ezt dolgozta fel Bartók 1935-ben az egyenemű karra írt *Két- és háromszólamú kórusok* VIII. füzetében.) E balladánkból eddig 11 változatot gyűjtöttek. Most, Ág Tibor jóvoltából, újabb 11 vált ismertté. *A szaván kapott feleség* viszont csak egy változatban, a bodrogközi Szirénfalváról, az *Elcsalt menyecske* pedig egyedül csak egy faluból, Barslédecről, a *Sási kígyó* pedig csak Gímesről került mindeddig elő. Mivel 1906—15 között Kodály Zoltán többször is megfordult Zoboralján, és számos népballadát is gyűjtött, az összehasonlítás szinte adja magát: mennyit s hogyan változott egy-egy típus e fél század alatt? A *Sási kígyó* Kodály Zoltán 1906-ban, Ág Tibor 1960-ban gyűjtötte. (Mindketten Gímesen.) Szövegében azóta nem történt változás, de a dallama már más: az *Arass, rózsám, arass...* kezdetű, ismert és népszerű Zobor vidéki aratódal dallamára énekelik — ahogy az egyik adatközlő mondta —, ezt „a nehéz nótát, melyik kacskaringós s forgatni kell nagyon!” *A rossz férj* is változott azóta. Mindkét helyen, ahol eddig előkerült, az apát hívják haza a táncból. Újkori változás lehet ez, mert a Kodály feljegyezte gimesi változatban még az anyát hívják haza.

Ugyancsak lényeges a kötetben található azon néhány típus is, amely a magyar nyelvterület két távoli részén, csak Erdélyben (Bukovinában, Moldvában) és Zoboralján került elő mindeddig. „Régóta tudjuk — írja ezekről Vargyas Lajos —, hogy a *Bagoly asszonyka* — egy veszprémi változattól eltekintve — csak a Zobor vidékén és Erdélyben maradt fön, s a *Virágok vetélkedése* — egyetlen sárközi változatán kívül — ismét csak ott és Erdélyben ismeretes. De Ág Tibor ezekhez különleges meglepetésekkel járult hozzá. Köztük kétségkívül legnagyobb a *Falba épített feleség* (Kőműves Kelemen) fölfedezése. Ezt a balladát sokáig csak Erdély majd Moldva magyar falvaiban tudták följegyezni. Kálmány Lajos, Szeged népének lelkes kutatója hallotta ugyan néhány sorát Törökbecsén, de nem volt alkalma további nyomozásra. A szomszédságban, Zentán, később megtalálták prózai monda formájában. Sőt, palócok közt is felbukkantak homályos emlékekben, cigányok közt még prózai monda formájában is. De maga a ballada verses szövege énekelve csak a Zoborvidéki Zsérén került elő teljes épségben.

Igaz, a kétség mindig fennáll, nem tanulták-e a nyitraiak valamikor a múlt század végén erdélyi mezőgazdasági munkásoktól, akik arrafelé is, Dunántúl is szolgáltak alkalmi munkásként; mert a zsérei ballada szövege is, dallama is igen közel áll egy székely változathoz. Ág Tibor most újabb bizonyítékokat hoz a ballada erős helyi hagyománya mellett: más faluból való szövegváltozatot, dallamának pedig olyan variánsát, ami ismeretlen Erdélyben, ugyanakkor összekötő kapocs a balladadallam és egy sor dunántúli dallam között. Érdekes, hogy a Kőműves Kelemen zsérei dallamának giusto változata előkerült Nyitracehiből, a 73 esztendő Suba Imre dudanótájaként, aki ugyan hallotta gyermekkorában a balladát, de nem jegyezte meg.

Végezetül említsük meg a *Révészek nótáját*. (Eddig 26 változatban ismertük. Most ez héttel bővült.) Nálunk világi és egyházi szöveggént egyként élt. A zoboraljai lakodalmban az anyai háztól távozó menyasszonyt ezzel búcsúztatták leánybaráti.

Dél-Dunántúlon Rákóczi, Bercsényi, Magyarszentmártonban Rákócziné szerepel a szövegben. Európában számos népnél megtalálható, de hangsora révén Balkán felé, egészen Indiáig számtalan más rokona van.

*

Amikor elolvastam a gyűjtött dalok tízezres számát, a mítoszi erejű *Tízezer nap* című filmre gondoltam. Ahogy ott sem számot jelent a cím, de múltunknak, történelmünknek — ezerszeres — fényeit és árnyait, úgy itt is valami hasonlót éreztem. A szövegek és a kották a remegős és szálegyenes életeknek, a balladai hősöknek, a halálnak és a megváltásnak, a sokszor rongyos ruhaként viselt múltnak, s reményeket csillogtató utaknak, az életnek — az életünknek! — ezerszeresen átszűrt színeit, fényeit adják. Hol az izzó fehéret, hol a szerelem és halál piros színét mondják szép szóval, zengő szóval, énekszóval.

Ezt — a magyar évszázadok zengő üzeneteit — hálával köszönjük Ág Tibornak és balladamondóinak.

MÓSER ZOLTÁN

CSIKÓS ANDRÁS RAJZA